

1869

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИНСТИТУТ ЗА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО
СЕКЦИЯ „НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ“

АЛЕКСАНДРА КРАСИМОВА НАНОВА

ЗАДЪЛЖИТЕЛНАТА ЗАЩИТА В БЪЛГАРСКИЯ НАКАЗАТЕЛЕН ПРОЦЕС

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИЯ

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

София
2023

1869

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИНСТИТУТ ЗА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО
СЕКЦИЯ „НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ“

АЛЕКСАНДРА КРАСИМОВА НАНОВА

ЗАДЪЛЖИТЕЛНАТА ЗАЩИТА В БЪЛГАРСКИЯ НАКАЗАТЕЛЕН ПРОЦЕС

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИЯ

за присъждане на образователна и научна степен
„доктор“

Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление: 3.6. Право
Научна специалност: Наказателен процес

научен ръководител: проф. д-р Гергана Маринова

София
2023

*В качеството ми на докторант съм **зачислена** в докторантура, задочна форма на обучение, по докторска програма „Наказателен процес“, в секция „Наказателноправни науки” при Института за държавата и правото (ИДП) при Българска академия на науките (БАН), със Заповед РД № РД-09-149 от 23.12.2019 г. на директора на ИДП при БАН, със срок на обучение 4 години, считано от 01.01.2020 г. до 31.12.2023 г. включително.*

***С право на защита**, считано от … г., съм **отчислена** със Заповед № … от … г. на директора на ИДП при БАН.*

*Дисертационният труд е обсъден на заседание на секция „Наказателноправни науки” при ИДП при БАН, проведено на 12.10.2023 г., на което е **взето решение да се предложи за публична защита**.*

*Със Заповед № … от … г. на директора на ИДП при БАН е определена дата за провеждане на открито заседание за защита на дисертационния труд. Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на 24.01.2024. г. от 16:00 ч. в сградата на ИДП при БАН, намираща се в гр. София, ул. „Сердика“ № 4, пред назначено със Заповед № … от … г. на директора на ИДП **научно жури**, в следния състав:*

Вътрешни основни членове:

- *доц. д-р Екатерина Салкова*
- *доц. д-р Иван Видолов*

Вътрешен резервен член:

- *проф. д-р Дарина Зиновиева*

Външни основни членове:

- *проф. д.ю.н. Маргарита Чинова-СУ „Св. Климент Охридски“*
- *проф. д.ю.н. Георги Митов-СУ „Св. Климент Охридски“*
- *доц. д-р Ралица Илкова-СУ „Св. Климент Охридски“*

Външен резервен член:

- *доц. д-р Ралица Костадинова-Нов български университет*

Материалите по защитата могат да бъдат намерени в ИДП при БАН.

Съдържание:

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД 4

1. Актуалност на изследването. Теоретична и практическа значимост 4
2. Обект и предмет на научното изследване 5
3. Цели и задачи на научното изследване 5
4. Методи на научното изследване 6
5. Обем и структура на дисертационния труд 7

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД 7

1. Увод 7
2. Глава първа. Общи положения на задължителната защита 7
3. Глава втора. Абсолютно задължителна защита 12
4. Глава трета. Условно задължителна защита 21
5. Заключение 24

III. НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД 24

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД 27

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването. Теоретична и практическа значимост

Дисертационният труд е посветен на тема, която винаги е била, е и ще бъде значима за наказателнопроцесуалното право, а именно задължителната защита на обвиняемия, който е централна фигура в наказателния процес. Актуалността на изследвания въпрос се обосновава с липсата на цялостно изследване на института на задължителната защита в българската наказателнопроцесуална доктрина. В нея са известни два научни труда[1] посветени на процесуалната фигура на защитника, в които като подтема накратко са разгледани, при това недостатъчно детайлно, основните хипотези на задължителна защита. В българската наказателнопроцесуална теория по темата е писано най-вече в източници с основно лекционна цел, поради което въпросът не е разглеждан подробно. Задължителната защита не е обособена като самостоятелна тема нито в учебните конспекти по Наказателнопроцесуално право, изучавано като семестриална дисциплина, в юридическите факултети на университетите в страната, нито в единния конспект за държавен изпит по Наказателноправни науки, като обикновено тя неписано се съдържа в темата за защитника. Така, на тази изключително важна тема, не е отделено необходимото внимание и неправилно ѝ се придава второстепенно значение. Посоченото недостатъчно научно изследване, в съчетание с голямата теоретична и практическа важност на темата, обуславя и избора ѝ за дисертационно изследване. Настоящият дисертационен труд се явява първото цялостно, всеобхватно и систематизирано научно изследване у нас, посветено на задължителната защита на обвиняемия в наказателния процес. В това се изразява и неговата научна новост.

Правото на защита се гарантира в интерес на обвиняемия и в интерес на правосъдието. Съвременният наказателен процес е немислим без пълноценно гарантиране на правата на обвиняемия, което обуславя както състезателността, така и справедливостта на процеса. Следва да се посочи, че правото на защита на обвиняемия включва и правото му да бъде защитаван от адвокат в наказателното производство, като това е само право на обвиняемия, но не и негово задължение. Именно обвиняемият е лицето, което може да прецени дали да ползва адвокатска защита или да се защитава сам. Принципът на доброволност на защитата се дерогира само и единствено в случаите на задължителна защита, изчерпателно посочени в Наказателнопроцесуалния кодекс (НПК). Във всички случаи неучастието на защитник-адвокат, когато такова е било задължително, води до съществено процесуално нарушение. То представлява абсолютно основание за отмяна на крайния съдебен акт и връщане на делото за ново разглеждане, от етапа в който обвиняемият е следвало задължително да защитава своите права и законни интереси с помощта на защитник-адвокат. С цел избягване на тези тежки последици, настъпващи при неучастие на защитник-адвокат, в хипотезите на задължителна защита, е нужно добро познаване на института на задължителната защита, както от представителите на адвокатурата (адвокатите), така и от правоприлагащите органи (прокурорите, следователите, разследващите полицаи, разследващите митнически инспектори) и правораздавателните органи (съдът). Ето защо, подобно подробно научно изследване би имало голямо практическо значение за изброените категории юристи. Доброто познаване на този институт ще спомогне за минимизиране на допускането на свързаните с него съществени процесуалните нарушения. Това ще намали броя на делата,

[1] **Трендафилова, Е**. *Защитникът в наказателния процес на Република България*. редактор Даниела Доковска. София, Софи-Р, 1992; **Давидкова-Димитрова, Д**. *Защитникът в наказателния процес на Република България.* София, Сиби. 2017.

които се отменят и връщат за ново разглеждане, поради неучастие на защитник-адвокат при наличие на хипотеза на задължителна защита. Освен това подобен труд има теоретично значение и за всички останали юристи, а също така би представлявал интерес и за представителите на научните среди.

2. Обект и предмет на научното изследване

Дисертационният труд представлява цялостно монографично изследване. Той е посветен на задължителната защита, като основен акцент е поставен върху отделните хипотези на задължителна защита. Темата на дисертационния труд е обширна, защото всяка отделна хипотеза на задължителна защита има своя специфика, която от своя страна се намира във връзка с многобройни институти на НПК, Наказателния кодекс (НК) и други закони. Разгледана е задължителната защита на обвиняемия, приложима в досъдебното и в съдебното производство, което се провежда по общия ред и в съдебното производство разглеждано по реда на особените правила на Глава 27 и на Глава 29 от НПК, дотолкова, доколкото, те не са отделни видове производства, а са част от общия наказателен процес. Извън предмета на труда са хипотезите на задължителна защита, предвидени в особените производства в Част седма от НПК, тъй като те не са част от общия наказателен процес.

Обект на изследването са отделните хипотези на задължителна защита на обвиняемия и разпоредбите, които ги предвиждат, действащи в България след Освобождението до днес. Изследвани са норми от наказателнопроцесуалните закони на някои други държави, съдържащи сходни или аналогични хипотези на задължителна защита, с познатите в българския наказателен процес. Освен това, обект на изследване е българската съдебна практика от 1952 г. до днес, както на първоинстанционните и въззивни съдилища, така и на Върховния съд (ВС) и Върховния касационен съд (ВКС).

Предмет на научния анализ е същността на института на задължителната защита, неговите характеристики, видове, съдържанието и приложното поле на разпоредбите, съдържащи се в действащия Наказателнопроцесуален кодекс, относно отделните хипотези на задължителна защита. Отделно от това, настоящото изследване е насочено не само към тълкуване на съответните правни разпоредби предвиждащи задължителна защита, а и към анализ на практиката на всички съдебни инстанции, който да установи допусканите грешки и да посочи начините за тяхното отстраняване.

3. Цели и задачи на научното изследване

Основната научна *цел* на настоящето изследване е предлагане на доктрината и на практиката на обширен, задълбочен и изчерпателен преглед на института на задължителната защита на обвиняемия, чрез цялостен анализ на наказателнопроцесуалната доктрина, съдебната практика и нормативната уредба. Съгласно поставената цел, чрез анализ на действащата правна уредба, която има отношение към задължителната защита, са изведени и обосновани изводи, относно настоящото положение на посочения институт, проблемите, които се срещат в практиката и начините за преодоляването им. Съставени са предложения за промени или усъвършенстване на законодателството, чрез последващи редакции в НПК, включващи изменения и/или допълнения, в материята на задължителната защита.

Основната цел на настоящия научен труд е не само постигане на теоретичен принос, чрез обогатяване на българската наказателнопроцесуална литература, но и практико-приложен такъв.

Целта на настоящето изследване е свързана с изпълнението на следните *задачи*:

- Изготвяне на научен преглед на института на задължителната защита и изясняване на видовете задължителна защита, и отделните хипотези на задължителна защита;
- Проучване и изследване на правната доктрина касаеща задължителната защита и изясняване на теоретичните основи на задължителната защита;
- Проучване, проследяване, изследване и анализиране, чрез исторически преглед на нормативната уредба, на развитието на националното законодателство, на задължителната защита от Освобождението до днес;
- Проучване и изследване на наказателнопроцесуалните закони на някои други държави по отношение на задължителната защита и извършване на сравнително-правен анализ с българското наказателнопроцесуално законодателство на припокриващите се хипотези на задължителна защита;
- Изследване и описване на регламентацията на задължителната защита съгласно действащото българското законодателство;
- Изготвяне на подробен анализ на българската съдебна практика както на трите редовни съдебни инстанции, така и на извънинстанционното съдебно производство по възобновяване;
- Извличане на проблемните моменти и предлагане на решения за тяхното преодоляване, чрез предложения за промяна и усъвършенстване на законодателството.

4. Методи на научното изследване

Целите на дисертационния труд предполагат приложението на следните основни *методи* на научен анализ:

- **Документален метод**.

За целите на научния труд е направен анализ на наказателнопроцесуалната доктрина, относимата правна уредба и конкретните разпоредби, уреждащи отделните хипотези на задължителна защита, съдебна практика на българските съдилища, като районни, окръжни, апелативни, военно-апелативни, апелативен специализиран наказателен съд (закрит) и касационния съд.

- **Правно-догматичен метод**.

Чрез него в изследването са разгледани и анализирани редица становища, поддържани в българската наказателнопроцесуална доктрина свързани със задължителната защита и нейните отделни хипотези.

- **Критико-аналитичен метод**.

Дадена е оценка на националната правна уредба, като са направени предложения за нейното усъвършенстване.

- **Сравнително-правен метод**.

Представен е сравнително-правен преглед на законодателната уредба в някои други държави (Германия, Русия, Норвегия, Полша, Китай), в които има сходни или аналогични хипотези на задължителна защита у нас. Избран е подход, при който при разглеждането на всяка отделна хипотеза се включва кратко сравнително-правно проучване и изброяване единствено на подобни, близки или тъждествени хипотези. Идеята е то да не се превръща в преобладаващо при анализа на най-важните по същество въпроси за конкретната хипотеза на задължителна защита.

- **Исторически метод**.

Чрез него е проследено историческото развитие, като възникване и изменение, на отделните разпоредби в българската наказателнопроцесуална уредба, регламентиращи хипотези на задължителна защита, в периода от Освобождението до наши дни (Законът за углавното съдопроизводство утвърден с Указ от 04.04.1897 г.,

под № 65, обнародван в ДВ, бр. 77 от 07.04.1897 г., НПК обнародван в Държавен вестник (ДВ) бр. 11 от 05.02.1952 г., НПК обнародван в ДВ, бр. 89 от 15.11.1974 г., НПК обнародван в ДВ бр. 86 от 28.10.2005 г.). Подходът при използването на този метод обаче не е класически, тъй като историческият преглед не е направен общо в началото на труда. При разглеждането на всяка една от отделните хипотези на задължителна защита, е направен отделен преглед на развитието на разпоредбата, която я урежда през годините. Наблюдава се постепенна тенденция с кодифициране на материята в България, при всеки следващ НПК, на увеличаване на броя на хипотезите, в които задължително участие следва да вземе и защитник-адвокат.

5. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е с общ обем от ***191 страници***. Изложението по същество е ***182 машинописни страници***. В структурно отношение съдържанието на дисертацията съответства на изискванията на разпоредбата на чл. 27, ал. 2, изр. 2 от Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България и на специфичните изисквания на първичното звено посочени в чл. 42, ал. 3 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в ИДП при БАН. Тя се състои от заглавна страница, съдържание, увод, изложение, което е разделено в три глави, към всяка от които са обособени точки, а някои от тях подразделени в подточки и заключение. Изградената структура е логически обвързана с поставените основни цели и задачи. След заключението е приложена библиографска справка на използваната при написването ѝ правна литература съдържаща 55 заглавия, от които 42 на български език и 13 на чужд език. Съдържа общо 397 бележки под линия на литература и съдебна практика. Приложена е и декларация за оригиналност.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Увод

В уводната част е обоснован изборът на темата, нейната актуалност, разгледана е степента ѝ на разработеност в българската наказателнопроцесуална теория. Аргументирана е необходимостта от провеждане на самостоятелно изследване по въпроса за задължителната защита на обвиняемия. Направен е кратък преглед на съдържанието на дисертационния труд по глави. Посочен е предметът, обектът, целта, задачите и методите на научното изследване.

2. Глава първа. Общи положения на задължителната защита

Изложението в първата глава на дисертационния труд е структурирано в седем точки. Тази глава съдържа общотеоретични постановки на задължителната защита. Подробно е разгледана същността и характеристиките на задължителната защита.

Общото правило в наказателния процес е, че защитата е доброволна. По отношение на защитата обаче важи принципът nulla regula sine exceptione (няма правило без изключение). Така, по изключение, в предвидените в процесуалния закон случаи, защитата е задължителна. Използваното в случая прилагателно име „задължителна“ означава, че защитата „…намира приложение само и единствено,

когато обвиняемият не е упълномощил защитник и съществува само до момента, в който той направи това.“[2].

В НПК не е употребен изразът „задължителна защита“, а вместо него е използвано словосъчетанието „задължително участие на защитник“. Двете фрази обаче са синонимни и имат едно и също значение. В българския процесуален наказателен закон *не е дадена легална дефиниция* на това какво е „задължителна защита“. Предложено е *теоретично определение* за **задължителната защита**, като е прието, че тя е предвидената и осигурена от закона възможност обвиняемият, в изрично посочените в НПК случаи, във всички фази, стадии и етапи на наказателното производство, тогава, когато не е упълномощил договорен защитник-адвокат, да защитава своите права и законни интереси задължително с назначен от ръководно-решаващия орган служебен защитник-адвокат. Тя е *юридически факт*, защото наличието, на която и да е от нейните хипотези представлява конкретно обстоятелство от реалната действителност, с осъществяването на което действащото наказателнопроцесуално право свързва настъпването на определени правни последици[3]. При наличие на някое от уредените в процесуалния закон основания, обуславящо задължителността на защитата, от една страна, възниква *право на обвиняемия* да участва в наказателното производство със служебен защитник, ако не е упълномощил договорен такъв, а от друга страна, *задължение на органа* на досъдебното производство, респ. на съда да назначи служебен защитник на обвиняемия.

Обърнато е особено внимание на **значението на задължителната защита**, която е приложима по отношение на обвиняем, спрямо който евентуалната отговорност би могла да има значително тежки последици върху неговата правна сфера. Основното предназначение на задължителната защита е защитникът да съдейства правно на обвиняем, който е поставен в неравностойно положение поради различни причини уредени в закона като основания за нейната задължителност.

По-нататък, въз основа на различни критерии, е направено разделение на задължителна защита на видове. Задължителната защита е сред основните институти на българския наказателен процес. Като *правен институт* тя представлява съвкупност от правни норми, регламентиращи различните нейни хипотези. В интерес на правото на защита на обвиняемия, в различни разпоредби на НПК, повечето от които императивни, са предвидени хипотези на задължителна защита. Те не са систематизирани на едно място в кодекса. Макар в по-голямата си част да са уредени в чл. 94, ал. 1 от НПК, такива има и в чл. 70, чл. 94, ал. 4, чл. 94, ал. 5, чл. 227, ал. 5, чл. 372, ал. 2, чл. 375а, ал. 1, чл. 375а, ал. 3, чл. 381, ал. 1 и чл. 384, ал. 2 от НПК. Всички те уреждат хипотези на задължително участие на защитник-адвокат в наказателното производство. С оглед на това е направено и първото разделение на задължителната защита предложено и от теорията[4]. За негов критерий е използвано систематическото място, което заемат в кодекса различните разпоредби регламентиращи нейни хипотези. Така задължителната защита бива два вида: задължителна защита предвидена в разпоредбата на чл. 94 от НПК и задължителна защита предвидена в други разпоредби на НПК. Друг вид разделение на задължителната защита е направено с оглед необходимостта от наличие на определено качество на обвиняемия, което да я обуславя. По този критерий задължителната защита бива два вида: такава, за която е необходимо обвиняемият да притежава определено качество и задължителна защита, за което приложение е без значение качеството на обвиняемия. Следващо деление на

[2] **Трендафилова, Е.** *Цит. съч.,* с. 26.
[3] **Милкова, Д.** *Обща теория на правото*. Албатрос, 2009, с. 128.
[4] **Давидкова-Димитрова, Д**. *Цит. съч.*, с. 69.

задължителната защита, което е предложено е съобразно това дали тя е обусловена от спецификите на особените правила по реда, на които се провежда производството. По този критерий задължителната защита бива два вида: такава, която се оказва в наказателния процес провеждан по общия ред и задължителна защита, която се оказва в наказателния процес провеждан по общия ред в рамките, на който са приложими определени особени правила. В практиката се приема, че някои от хипотезите на задължителна защита имат оценъчен характер. В зависимост от това дали за прилагане на дадената хипотеза се изисква извършване на оценъчна дейност от страна на органа на досъдебното производство, респ. на съда задължителната защита бива два вида: такава, за което приложение е необходимо осъществяване на оценъчна дейност от страна на органа по ръководство и решаване и задължителна защита, при която не е необходимо извършването на такава оценка.

Най-голямо значение има делението на задължителната защита с оглед на това дали при наличие на основание за нейното приложение е възможно обвиняемият да направи отказ от нея. По този критерий задължителната защита бива два вида: абсолютна, безусловна (обвиняемият не може да се откаже от защитник) и относителна, условна (обвиняемият може да се откаже от защитник).

Защитата е абсолютно, безусловно задължителна при наличие на хипотезите на чл. 94, ал. 1, т. 1-3, 6 и 8 от НПК, per argumentum a contrario (по аргумент на противното) от чл. 94, ал. 2 от НПК.

Разгледан е въпросът какъв е видът на защитата при участие на резервен защитник. В теорията[5] е застъпено виждането, че се касае за хипотеза на абсолютно задължителна защита. Аргументите, които се излагат в подкрепа на това становище са, че защитникът в тази хипотеза се назначава ex officio от прокурора или от съда и независимо от волята на обвиняемия. В труда е изразено мнение, че безспорно не е налице условно задължителна защита, защото обвиняемият дори да направи отказ да му бъде назначен резервен защитник, това няма правно значение за съответния орган. За да се даде отговор на въпроса обаче следва да бъде направено разграничение за това на основание чл. 94, ал. 4 и чл. 94, ал. 5 от НПК или чл. 227, ал. 5 от НПК се назначава резервен защитник.

Не следва да се приеме, че хипотезите на чл. 94, ал. 4 и ал. 5 от НПК, касаят класически случай на абсолютно задължителна защита. Така, както е формулирана от законодателя разпоредбата на чл. 94, ал. 4 от НПК, към която препраща и ал. 5 на чл. 94 от НПК, и употребената в нея дума „може“, а не „трябва“, прокурорът или съдът да назначи на обвиняемия резервен защитник, независимо от упълномощаването на защитник, когато това е от изключително значение за провеждане на наказателното производство в разумен срок, следва, че тя има диспозитивен, а не императивен характер. В дискрецията на ръководно-решаващия орган е да прецени, при наличието на предвидените в тази разпоредба предпоставки, дали да назначи резервен защитник. Щом като законодателят е дал свобода на преценката на органа и дори да са налице предпоставките такъв може да не бъде назначен, то няма как да е налице хипотеза на абсолютно задължителна защита. Касае се за хипотеза на „нетипичен“ случай на абсолютно задължителна защита. По това тя се различава от хипотезите на чл. 94, ал. 1-3, 6 и 8 от НПК, при които защитата е абсолютно задължителна не само, защото е невъзможен отказ на обвиняемия от защитник, но и защото ръководно-решаващият орган не разполага с преценка дали да назначи служебен защитник.

Когато обаче е налице хипотезата на чл. 227, ал. 5 от НПК считам, че се касае за абсолютно задължителна защита. Това е така, защото за разлика от чл. 94, ал. 4 и ал. 5 от

[5] **Давидкова-Димитрова, Д**. *Цит. съч.*, с. 86, **Чинова М., Г. Митов**, *Кратък лекционен курс по наказателно-процесуално право*, Сиела, София, 2021, с. 241.

НПК, тя императивно вменява задължение на разследващия орган за предявяване на материалите по делото на обвиняемото лице, което, ако се яви без упълномощен защитник, в случаите по чл. 94, ал. 1 от НПК, да му назначи резервен защитник. Следователно тук органът по разследване не преценява наличието на кумулативно предвидените предпоставки в чл. 94, ал. 4 от НПК. Необходимо е единствено упълномощеният от обвиняемия защитник да не се яви на предявяване на разследването и да е налице някоя от хипотезите на задължителна защита по чл. 94, ал. 1 от НПК.

Защитата се явява абсолютно задължителна и при провеждане на производството по някои от Особените правила. Критерият за задължителността на защитата по чл. 372, ал. 2, чл. 381, ал. 1, чл. 384, ал. 2 от НПК е видът на диференцираната процедура, а след измененията на НПК, в сила от 02.06.2023 г., обнародвани в ДВ, бр. 48, по отношение на чл. 375а, ал. 1 и чл. 375а, ал. 3 от НПК, критерият е не видът на диференцираната процедура, а редът, по който тя се провежда

Задължителното участие на защитник обаче не е уредено absque omni exeptione (без каквото и да било изключение). *Изключение* от това правило е въведено с разпоредбата на чл. 94, ал. 2 от НПК. Съобразно наказателнопроцесуалния закон хипотезите на чл. 94, ал. 1, т. 4 и 5 от НПК, **не представляват абсолютно основание за задължителна защита**. Налице е **относително, факултативно, условно задължителна защита**, тъй като приложението им е поставено **в зависимост от волята на обвиняемия**. Задължителната защита се смята за отпаднала, когато съгласно чл. 94, ал. 2 от НПК лицето **направи изрично, ясно и недвусмислено волеизявление, че не желае да участва адвокат** в наказателното производство. При наличие на такова волеизявление на обвиняемия, последният може да участва в наказателното производство, като се защитава сам. В случай, че не е налице отказ от защита, ръководно-решаващият орган е длъжен да осигури реална възможност на обвиняемия за упражняването на това право, като упълномощи адвокат, а при липса на упълномощаване, да му назначи служебен защитник.

Поставен е въпросът, какъв е видът на защитата, която осъществява служебният защитник в случая на чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК-задължителна, доброволна или съдържа едновременно елементи и на задължителна, и на доброволна защита. Безспорно в случая се касае за по-особена хипотеза, при която участието на адвокат не следва ex lege. В труда е изразено мнение, че в чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК е уредена хипотеза на **задължителна**, а не на доброволна защита. Тук е уместно обаче да се постави въпросът какъв е нейният характер-условна или безусловна. В труда се споделя изразеното в теорията и в част от съдебната практика становище, че тази защита е **условно задължителна**. В нейната основа стои липсата на **финансови средства от обвиняемия за заплащане на адвокат**. Втората предпоставка навежда на извод, за условност, тъй като защитата по т. 9 е поставена в зависимост от изявлението на обвиняемия, че желае защитник-адвокат. С упражняване на правото на обвиняемия да поиска безплатно служебно назначен адвокат, се поражда задължението на съответния орган, след преценка, че обвиняемият не разполага със средства и интересите на правосъдието изискват това, да назначи безплатно служебен защитник. Следователно назначаването не е служебно, а по изричната воля на обвиняемия, разбира се, при наличието и на другите предпоставки, и само тях органът трябва служебно да провери. Така защитата по чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК не е абсолютно задължителна, но при направено искане на обвиняемия и при едновременното наличие на трите предпоставки, се поражда абсолютно задължение за органа да назначи служебен защитник.

На следващо място е изяснено кой може да предоставя правна помощ при хипотеза на задължителна защита. При задължителната защита само **адвокат** може да

осигури резултатна и успешна защита на обвиняемия и да компенсира различните причини, възпрепятстващи личната защита. Това е така, защото е необходимо обвиняемият да бъде защитаван от лице, което притежава значителни правни знания, има задълбочена правна подготовка в областта на наказателното материално и процесуално право, висока степен на „правно можене“, професионален опит в участие в наказателния процес и т. н.[6]. Предложено е и теоретично определение на понятието „***защитник***“, като е прието, че защитникът е лицето, което встъпва в наказателното производство по пълномощие от обвиняемия или по назначение от компетентен държавен орган, за да защитава правата и законните интереси на обвиняемия.

На кратко е изяснена процедурата по назначаване на служебен защитник, тъй като именно такъв участва винаги в хипотеза на задължителна защита, а **държавата следва да прояви активност** в ефективното реализиране на правото на защита на обвиняемия.

На следващо място са разгледани най-често допусканите в практиката, във връзка със задължителната защита, съществени процесуални нарушения.

Задълбочено е изложението в тежест на кого се възлагат разноските за възнаграждение за служебен защитник. Проследена е практиката на ВКС през годините по този въпрос. Обърнато е особено внимание на Тълкувателно решение № 4 от 19.02.2010 г. по тълкувателно дело № 4 от 2009 г., на ОСНК на ВКС. Конкретното тълкувателно решение е подложено на анализ и е изложено мнение по разглеждания в него проблем.

Изразено е становище, че тежестта за разноските за възнаграждение за служебен защитник-адвокат, на обвиняемия при осъдителна присъда, в хипотезата на задължителна защита по чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК, се променя и размества с оглед новата редакция на чл. 23, ал. 2 от ЗПП, обнародвана в ДВ, бр. 102 от 2022 г. С нея се добавя изречение второ на същата алинея. Счита се, че новата редакция на чл. 23, ал. 2 от ЗПП е основание ТР № 4/19.02.2010 г. по тълк. д. № 4/2009 г. на ОСНК на ВКС, в случаите на задължителна защита по чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК, да загуби сила и води до необходимост от изоставяне на дадените в него указания за императивността на разпоредбите относно разноските, съдържащи се в общата част на НПК по отношение на тази точка. Изцяло се споделено разбирането за тълкуване и прилагане на новата редакция на разпоредбата на чл. 23, ал. 2, изр. 2 от ЗПП, в буквален смисъл, а именно, че разноските за служебен защитник, когато обвиняемият не разполага със средства за заплащане на адвокат, желае да има такъв и интересите на правосъдието изискват това, следва да останат за сметка на държавата.

Разглеждан е въпросът правото на безплатна помощ, право ли е в истинския смисъл на думата, след като при осъдителен диспозитив на съда, се създава задължение за подсъдимия за заплащането ѝ. Като изключим възможността за условно задължителна защита по чл. 94, ал. 1, т. 4 и 5 вр. ал. 2 от НПК, във всички останали случаи по чл. 94, ал. 1, т. 1-3, 6 и 8 от НПК защитата е абсолютно задължителна. Такава е защитата и в случаите на чл. 372, ал. 2, чл. 375а, ал. 1, чл. 375а, ал. 3, чл. 381, ал. 1 и чл. 384, ал. 2 от НПК. Абсолютно задължителната защита не се предпоставя нито от финансовото състояние на лицето, на което трябва да се назначи служебен защитник, нито пък му предоставя право на избор дали да се защитава сам или да му се назначи служебен защитник. Иначе казано, законодателят е решил, че в случаите както на чл. 94, ал. 1, т. 1-3, 6 и 8 от НПК, така и на чл. 372, ал. 2, чл. 375а, ал. 1, чл. 375а, ал. 3, чл. 381, ал. 1 и чл. 384, ал. 2 от НПК, нуждите на правосъдието са от такова естество, че задължително изискват назначаването на професионален защитник, ако обвиняемият

[6] **Мръчков, В.** *Защита на конституционното право на защита*, 17.05.2017, 12:00, http://legalworld.bg/62147.zashtita-na-konstitucionnoto-pravo-na-zashtita.html.

сам не си упълномощи адвокат. Нелогично изглежда при наличие на хипотеза на абсолютно задължение за участие на защитник и невъзможност за отказ на обвиняемия от такъв, тъй като това би означавало наличие на съществено процесуално нарушение, което да обуслови връщане на делото за ново разглеждане от момента, в който е следвало да вземе участие, обвиняемият да бъде осъждан да заплати адвокатско възнаграждение. Това разрешение не се явява справедливо спрямо обвиняемия, който няма избор да се откаже от участие на защитник в хипотеза на абсолютно задължителна защита.

3. Глава втора. Абсолютно задължителна защита

В структурно отношение Глава втора се състои от седем точки, като последната е разделена на две подточки. Тя е най-обемната, тъй като в нея поотделно, с възможно най-голяма подробност и задълбоченост, са разгледани всички хипотези на абсолютно задължителна защита в наказателния процес, провеждан по общия ред.

Абсолютно задължителна защита е налице, когато:

⚖ ***обвиняемият е непълнолетен.***

Критерий за задължителността **на участието на защитник в хипотезата на чл. 94, ал. 1, т. 1 НПК е *възрастта* на обвиняемия и по-конкретно това, че той е непълнолетен**. Посочени са възрастовите особености на непълнолетния обвиняем, поради които обективно е неспособен изобщо или в достатъчна степен да защитава правата и законните си интереси. Обърнато е внимание, че **лицето следва да бъде непълнолетно, към момента в който му се повдига обвинение** и към този момент органът на досъдебното производство трябва да отчете този факт[7]. За подсъдим, *извършил престъпление като непълнолетен, но навършил 18 години по време на разглеждане* на делото в съда, защитата не е задължителна. В труда се споделя изложеното в теорията[8] разбиране, че следва да се приеме като неправилно възприетото от законодателя схващане, че веднага след навършване на 18 годишна възраст на обвиняемия, той вече може пълноценно да се защитава сам. Няма как да настъпи промяна в самия обвиняем за период от един ден и той да може от тук насетне да се защитава сам ефективно. Взето е отношение по разискания в теорията[9] въпрос следва ли защитникът-адвокат да притежава педагогически умения, специални знания и компетентност в областта на психологията на подрастващите, когато оказва правна помощ на непълнолетни обвиняеми. Може да се приеме, че въпреки липсата на законова уредба в тази насока на практика би било добре адвокатът също да притежава основни познания свързани с психиката на непълнолетните, така че да бъде наясно какви са техните нужди и потребности. Това се явява едно необходимо условие, за да може при общуването му с непълнолетния обвиняем, той да подхожда правилно към него и съответно да го разбира. По този начин адвокатът може да спечели доверието на непълнолетния и да изгради една стабилна връзка между тях. Намира се, че подобно изискване за специални знания на адвокатите би било и в съответствие с измененията на НПК обн. в ДВ бр. 48, в сила от 01.09.2023 г., в чл. 385, чл. 390, ал. 2 и създадената нова ал. 3 на чл. 394 от НПК, с които се предвижда по дела срещу непълнолетни обвиняеми разследващите органи, прокурорите, респ. съдиите да притежават специална подготовка в сферата на правата на детето. По отношение на такива адвокати, се споделя становището, че е необходимо да бъде създаден *нарочен списък*, в който те да

[7] **Петрова, А.**, *Наказателен процес, Новият НПК*, Макрос, 2005, с. 190.
[8] **Трендафилова, Е.** *Цит съч.,* с. 36-37.
[9] **Бележков, Б.** *Защитникът в наказателното производство по делата за престъпления, извършени от непълнолетни.* Адвокатски преглед. брой 6-7, 2018, с. 40-42.

бъдат включени. Упълномощаването обаче на адвокати със специални знания, като защитници на непълнолетен обвиняем, следва да бъде предвидена в закона само като една правна възможност. Тази възможност трябва да съществува наред с възможността да се упълномощи адвокат, който не притежава такива специални знания.

Особено внимание е отделено на това, че предвид спецификите, които има непълнолетният обвиняем, е налице необходимост от по-голяма защита в наказателното производство спрямо него, поради което се отдава значение и на фигурата на **родителя, който може да встъпи в него като защитник, но наред със защитника-адвокат, а не вместо него**. В труда е изразено мнение обаче, че, когато наред с адвоката, като защитник участие желае да вземе и родител, е редно той да бъде допускан **само, ако образованието и културата му позволяват да изпълни функцията по защита**.

⚖ ***обвиняемият страда от физически или психически недостатъци, които му пречат да се защитава сам*.**

Чл. 94, ал. 1, т. 2 от НПК въвежда **две отделни и самостоятелно формулирани основания**, при наличието на които е задължително защитата да бъде осъществявана от защитник-адвокат. Въпреки че законодателят използва множествено число на съществителното име „недостатък“ следва да се приеме, че е достатъчен и само един физически, или само един психически недостатък. Макар недостатъците да са посочени алтернативно, чрез употребата на съюза „или“, то по отношение на даден обвиняем е възможно да са налице и двете основания. Тази разпоредба е приложима и в случаите, когато обвиняемият страда от няколко психически недостатъка или от няколко физически недостатъка, всеки от които не препятства възможността му да се защитава сам, но взети заедно затрудняват способността му да осъществи пълноценно своята защита

В труда се поддържа се, че в наказателното производство трябва да бъде **установено действителното**, **а не предполагаемо** физическо и психическо състояние на обвиняемия.

Изразено е мнение, че, когато в съдебната фаза на наказателния процес се установи, че обвиняемият страда от психически недостатък, следва да се изследва кога е възникнал той и в зависимост от това да се прецени следва ли делото да се върща на предходната фаза, или може да продължи във фазата, в която се намира, но с участието на защитни-адвокат. Споделя се изразеното в доктрината[10] становище, че от значение е дали обвиняемият изначално е страдал от психически недостатък, т. е. и по време на провеждане на досъдебното производство, или е възникнал в хода на съдебното производство.

В резултат на подробно разглеждане на съдебната практика, касаеща абсолютно задължителната защита по чл. 94, ал. 1, т. 2, предл. 1 и предл. 2 от НПК, е съставен ***примерен и неизчерпателен списък на физическите недостатъци и списък на психическите недостатъци***, които могат да бъдат пречка лицето да се защитава само. В такива случаи обаче задължително се назначава експертиза, от която ръководно-решаващият орган, може да направи извод и в обратен смисъл че въпреки недостатъка, лицето може да се защитава само.

Обърнато е внимание на интересно становище изложено в теорията[11] по отношение на задължителността на защитата на обвиняем, който се намира в много напреднала възраст. В труда е изразено мнение, че не следва в случая безусловно да се счита, че е налице основание за задължителна защита спрямо такъв обвиняем. В труда

[10] **Давидкова-Димитрова, Д.** *Цит. съч.*, с. 80.

[11] **Чинова М., Г. Митов**, *Цит. съч*, с. 240, **Чинова, М**. *Досъдебното производство по НПК, теория и практика*, Сиела, София, 2013, с. 213.

се излага, че спрямо обвиняем в напреднала възраст би могъл да се постави въпросът за неговото психическо състояние, само тогава, когато освен, че се намира в напреднала възраст, наред с това страда например и от деменция. Напредналата възраст на обвиняемия обаче не би могла самостоятелно да служи като необорима презумпция, че лицето не може да се защитава само.

Специално място в точката е отделено на **обвиняемия, който е неграмотен**- когато не владее писмено и говоримо български език. Счита се, че неграмотността следва да се приравни на невладеене на български език по смисъла на чл. 94, ал. 1, т. 4 от НПК, поради което нейното наличие представлява основание за условно задължителна защита.

- ***делото е за престъпление, за което се предвижда лишаване от свобода не по-малко от десет години, доживотен затвор и доживотен затвор без замяна.***

Направено е *разграничение* между използваните в наказателните закони-НК и НПК, изрази ***„повече от”*** и ***„не по-малко от”***. Фразата **„повече от”** показва, че от значение е максимумът на предвиденото наказание, а не неговият минимум. Словосъчетанието **„не по-малко от десет години”** следва да се тълкува в смисъл, че **долната граница на наказанието, което се предвижда** в санкцията на правната норма, в Особената част на НК, за извършеното престъпление, **трябва да е най-малко десет години** лишаване от свобода. Следователно за абсолютно задължителна защита НПК урежда **абсолютно определен минимум** на размера на предвиденото в НК наказание-десет години. **Когато минимумът на предвиденото в закона за съответното престъпление наказание е под десет години, а максимумът му е над десет години**, участието на защитника в наказателното производство не е задължително[12].

Обърнато е внимание, че критерият за задължителност на защитата, както в първоинстанционното, така и във въззивното производство е един и същ, а именно **предвиденото в закона наказание**, а **не конкретно наложеното такова**[13].

Целта на разпоредбата на чл. 94, ал. 1, т. 3 от НПК е, при **кумулативното наличие** на **извършено тежко престъпление** и предвидено за него **тежко наказание**, обвиняемият да може да ползва служебна защита, ако не е упълномощил защитник. В труда е изразено мнение, че българският законодател е подходил прекалено строго, при определяне на абсолютния минимален размер (10 години) на наказанието лишаване от свобода, необходим за обосноваване на задължителна защита. Предвиждането на служебен защитник само за престъпления, за които предвиденото в закона наказание лишаване от свобода е минимум 10 години или друго по-тежко наказание, съществено намалява броя на делата, по които обвиняемият има право на служебен защитник, ако не е упълномощил защитник. Така, дела за тежки престъпления, при които може да се наложи наказание лишаване от свобода за дълъг период от време, са извън обхвата на задължителната защита по чл. 94, ал. 1, т. 3 от НПК. Това не съответства и на дефиницията за тежко престъпление дадена в чл. 93, т. 7 от НК[14].

Специално внимание е отделено на разгледания в доктрината[15] случай, когато е предявено обвинение за престъпление, чието наказание не попада в чл. 94, ал. 1, т. 3 от НПК, но впоследствие чрез прилагане на **института на изменение на обвинението**, се

---

[12] Постановление № 6 от 04.05.1978 г., Пленум на ВС, т. 5; **Петрова, А.,** *Цит съч.,* с. 191.

[13] Постановление № 6 от 04.05.1978 г., Пленум на ВС, т. 5 (Изм. с ППВС № 7 от 1987 г.); **Петрова, А**., *Цит. съч.*, с. 191.

[14] Изследване и популяризиране на добри практики за подобряване на обществения достъп до съда, Сравнителноправен анализ, София 2004, с. 15-22- http://www.pacel.org/uploadimages/documents/bg/Dostup%20do%20sud.pdf, последно посетен на 01.06.2023 г.

[15] **Трендафилова, Е.** *Цит. съч.,* с. 40, Р. 315-80-II, **Петрова, А**., *Цит. съч.*, с. 191.

повдигне ново такова за престъпление, което обуславя задължителната по т. 3 защита от адвокат. В теорията[16] правилно се посочва преценката за задължителна защита да се прави след новото обвинение, защото предишното такова може да е за престъпление, което съобразно наказанието, което предвижда, да не попада в хипотезата на чл. 94, ал. 1, т. 3 от НПК. Възможно е обаче и обратното. От обвинение за престъпление, което предвижда лишаване от свобода не по-малко от десет години или друго по-тежко наказание, **да се премине към престъпление, което не предвижда, такова тежко наказание**, в който случай вече не е налице задължителна защита[17]. В труда е изразено мнение, че ръководно-решаващият орган е длъжен във всеки момент да следи както за наличието на основание за задължителна защита, така и за наличието на основание за отпадането ѝ. Щом констатира, че не е налице основание за участието на служебен защитник, той е длъжен по силата на служебното начало, ex officio да го отстрани от процеса.

Изразено е мнение, че не следва да намери подкрепа поддържаното в теорията[18] становище, според което в случай на **изменение, в хода на процеса, на санкцията, която е предвидена в материалноправната норма на Особената част на НК, чрез предвиждане на по-високи размери на наказанието лишаване от свобода (когато след изменението предвиденото наказание е не по-малко от десет години или доживотен затвор), защитата става задължителна**. В случая следва да се вземе предвид действието, което Наказателният кодекс има във времето. В чл. 2, ал. 2 от НК се посочва, че, ако до влизане на присъдата в сила последват различни закони, трябва да се прилага този, който е най-благоприятен за дееца. В наказателноправната доктрината[19] се посочва, че ако новият закон е по-неблагоприятен за дееца, той няма обратно действие, ако изменението на нормата се е отразило на предвиденото наказание по отношение на неговия размер или вид. Ето защо, съдът не може да наложи предвиденото, с изменената след извършване на деянието норма, по-тежко наказание, поради което считам, че не е налице и условие за задължителна защита.

Поставен и обсъден е въпросът, представлява ли съществено процесуално нарушение, когато съдът с присъдата **преминава от правна квалификация, при която се предвижда лишаване от свобода не по-малко от десет години или друго по-тежко наказание, към правна квалификация, при която не се предвижда такава санкция**, а наказателното производство се е провело без защитник, при наличие на хипотезата на чл. 94, ал. 1, т. 3 от НПК. Поддържа се, че това макар да представлява нарушение, то не се явява съществено.

⚖ ***е направено искане по чл. 64 от НПК или когато обвиняемият е задържан.***

Всяко задържано лице е изолирано от обществото и е **обективно възпрепятствано** само да организира добре защитата си, поради **ограничените му възможности за комуникация и контакт с външни лица**. Той е във **фактическа невъзможност да упълномощи защитник**-адвокат, който да го защитава.

Чл. 94, ал. 1, т. 6 от НПК е приложим по отношение на лице, спрямо което е взета мярка за процесуална принуда. Законът обаче няма предвид всяка мярка за процесуална принуда, а само мярка за неотклонение задържане под стража. В труда е споделено становището изразено в теорията[20], че и **по отношение на една от другите мерки за процесуална принуда**, взета спрямо обвиняемия е приложима

[16] **Давидкова-Димитрова, Д.** *Цит. съч.*, с. 82.
[17] **Трендафилова, Е.** *Цит. съч.,* с. 40.
[18] **Давидкова-Димитрова, Д.** *Цит. съч.,* с. 82.
[19] **Гиргинов, А**. *Наказателно право на Република България*, обща част, второ основно преработено и допълнено издание, Софи-Р, 2009, с. 55.
[20] **Давидкова-Димитрова, Д.** *Цит. съч.*, с. 83.

задължителната защита по чл. 94, ал. 1, т. 6 от НПК. Това е мярката по чл. 70 от НПК „**настаняване за изследване в психиатрично заведение**". Несъмнено и в този случай сме изправени пред хипотезата на задължителна адвокатска защита, на основание чл. 94, ал. 1, т. 6 от НПК. Тук не може да говорим за наличие на хипотеза на задължителна защита по чл. 94, ал. 1, т. 2 от НПК, защото както правилно в доктрината[21] се сочи, мярката по чл. 70 от НПК се прилага както, когато е налице **съмнение** за вменяемостта на обвиняемия или неговата способност да възприема и възпроизвежда правилно фактите от значение за производството, така и когато е нужно допълнително стационарно изследване, поради това, че назначената съдебно-психиатрична експертиза не излага несъмнено заключение за наказателната отговорност на лицето. При т. 2 на чл. 94, ал. 1 от НПК, както вече беше посочено, се изисква да е налице несъмнен извод, че обвиняемият страда от психично заболяване, което му пречи да се защитава сам. Мярката по чл. 70 от НПК има за задача да констатира налице ли е обстоятелство по чл. 144, ал. 1, т. 3 и 4 от НПК[22].

При прочита на материалния и на процесуалния наказателен закон, се забелязва, че НК борави с термина „затворник", докато НПК употребява думата „задържан". Макар използваният различен понятиен апарат в двата кодекса, при анализа на вложения от законодателя смисъл, се стига до извода, че между тях може да бъде поставен знак за равенство. В труда са дадени определения, от които може да бъде направен изводът, че двете понятия, освен, че са синоними, служат като **обобщаващ термин**, в чийто обхват се включва от една страна лице, което има качеството обвиняем и спрямо който е взета мярка за неотклонение задържане под стража, било в досъдебната, било в съдебната фаза, намиращо се в арест, респ. в затвор, а от друга страна, лице, което е осъдено с влязла в сила присъда и търпи наказание лишаване от свобода или доживотен затвор в неговите две разновидности, в пенитенциарно заведение-затвор, затворническо общежитие, поправителен дом.

Достигнато е до извод, че задължителната защита по чл. 94, ал. 1, т. 6 от НПК се прилага спрямо две категории лица, които са детайлно разгледани. Чл. 94, ал. 1, т. 6 от НПК въвежда две отделни и самостоятелно формулирани основания, при наличието на които е задължително защитата да бъде осъществявана от защитник-адвокат. Въпреки че законодателят посочва алтернативно основанията за задължителна защита по тази точка употребявайки между двете предложения съюза „или", то по отношение на даден обвиняем е възможно да са налице и двете основания. Такъв би бил случаят, когато обвиняемият е ***задържан от прокурор за срок до 72 часа*** и незабавно след задържането му прокурорът е направил искане по чл. 64, ал. 1 от НПК, пред съответния първоинстанционен съд, ***за вземане на мярка за неотклонение задържане под стража***. *Аналогична* би била и хипотезата, когато ***обвиняемият е непълнолетен*** и е ***задържан от прокурор за срок до 48 часа***, като незабавно след това е направено ***искане*** от прокурора, при наличие на изключителен случай, спрямо него да бъде взета ***мярка за неотклонение задържане под стража,*** на основание чл. 386, ал. 2 от НПК.

Разгледан е и въпросът **думите „задържан" и „арестуван"** синоними ли са и може ли да бъде поставен знак за равенство между тях. Прави впечатление, че нито Закона за министерството на вътрешните работи (ЗМВР), нито, както вече се посочи, НПК съдържат легална дефиниция на понятията „задържан" и „арестуван". Нещо повече, при подробния прочит на тези нормативни актове се установява, че законодателят не използва думата „арестуван", а „задържан". В труда е изразено мнение, че с термина „арестуван" се означава лице, което е задържано от органите на МВР и което задържане е със сравнително кратък период от време, а именно за срок до

[21] **Раймундов, П**. *Особени наказателни производства. Споразумението*, Фенея, 2005, с. 247.
[22] **Раймундов, П**. *Цит. съч.*, с. 248.

24 часа. С термина „задържан" обаче, се означава лице, което е задържано за по-дълъг период от време-задържане от прокурор, по реда на НПК, за срок до 72 часа и при взета мярка за неотклонение задържане под стража.

Подробно е разгледан въпросът за правото на защита по отношение на задържано за срок до 24 часа лице. Стига се до извод, че лице, **арестувано по подозрение, че е извършило престъпление** и **лице, на което официално е повдигнато обвинение в престъпление**, могат да се смятат за „обвинени в престъпление" и да се ползват от служебен защитник на основание чл. 94, ал. 1, т. 6 от НПК. Лице, което не е задържано по подозрение за извършено от него престъпление и лице, което не е привлечено като обвиняем през периода на задържане по време на 24-часовото задържане, има правото на упълномощен или служебен адвокат, но само при декларирано изрично желание за това. То има право на служебна защита, но не по чл. 94, ал. 1, т. 6 от НПК, а на основание ЗМВР и Инструкция № 8121з-78 от 24.01.2015 г.

⚖ ***делото се разглежда в отсъствието на обвиняемия.***

Принципното положение, регламентирано в НПК, е **наказателното производство да се провежда в присъствие на обвиняемия**. Прието е, че подкрепа следва да намери изразеното в теорията становище[23], че законодателят правилно в чл. 269, ал. 1 от НПК, употребява думата „присъствие", а не участие. Под „**участие**" следва да се разбира извършването на определени действия от обвиняемия и негово активно поведение. Под „**присъствие**" следва да се има предвид физическо присъствие по време на извършване на действията по разследване, съдебно-следствените действия и изобщо по време на провеждане на съдебно заседание.

В отклонение от общото правило действащият НПК предвижда в някои ограничени случаи провеждането на задочен процес (in absentia). В тези случаи държавата следва да осигури ***механизъм***, чрез който да бъде упражнено правото на защита, макар и в по-ограничен обхват съпоставено с хипотезата на лично участие. Именно **такъв механизъм е установен с разпоредбата на чл. 94, ал. 1, т. 8 от НПК**, която предвижда, че защитата е задължителна, когато **обвиняемият/подсъдимият отсъства**.

Даден е отговор на въпроса, ***има ли значение дали извършеното престъпление е тежко и какъв е характерът на наказателното дело***, което се разглежда в отсъствие на подсъдимия, за да бъде приложен чл. 94, ал. 1, т. 8 от НПК, като за целта са съпоставени разпоредбите на чл. 94, ал. 1, т. 8 от НПК и чл. 269 от НПК.

Разпоредбата на чл. 94, ал. 1, т. 8 от НПК е приложима винаги, **когато обвиняемият не участва в производството, независимо от това, дали обвинението е за тежко престъпление** или не. Употребената дума „**отсъствие**", по смисъла на посочената разпоредба, следва да се разбира в буквалния смисъл. Чл. 94, ал. 1, т. 8 от НПК не дава основание да се тълкува в смисъл, че защитата е задължителна не при всяко отсъствие на обвиняемия, а само в хипотезите, когато присъствието му е задължително съгласно чл. 269, ал. 1 от НПК. Тази теза представлява ограничително тълкуване на нормата, което е недопустимо в наказателния процес по отношение на норми, гарантиращи права на страните и особено, гарантиращи правото на защита на обвиняемия.

В чл. 94, ал. 1, т. 8 от НПК законодателят не е направил разграничение между вида на наказателното дело-дали е от общ или от частен характер, а е използвал общото понятие „делото", поради което de lege lata тази разпоредба следва да се прилага за всяко наказателно производство. Следователно задължително участие при разглеждане на дело от частен характер алтернативно трябва да вземе или подсъдимият, или негов защитник, или и двамата едновременно. С оглед на това се

[23] **Трендафилова, Е.** *Цит. съч.*, с. 42, 43.

приема, че няма законова пречка производството по делото да се проведе в отсъствие на подсъдимия по чл. 269, ал. 3 от НПК, но задължително в присъствие на негов защитник. Неправилно е при престъпления, които се преследват **по тъжба на пострадалия**, присъствието на подсъдимия в съдебното заседание, че не е задължително независимо от предвижданото в санкцията на правната норма наказанието за престъплението и съдът няма задължение да му назначава служебен защитник, когато делото се разглежда в негово отсъствие. При делата от частен характер задължителното участие на подсъдим се обуславя от това дали престъплението е тежко, а участието на защитник, когато отсъства подсъдимия е безусловно и не зависи от това дали престъплението е тежко или не.

- ***Участва резервен защитник.***

Чрез участието на резервен защитник се гарантира правото на защита, което стои в основата на наказателния процес, като същевременно се постига разглеждане и приключване на делото в разумен срок, което също е сред основните начала, гарантиращи ефикасност на процеса.

С оглед на това, че в НПК липсва легална дефиниция на понятието „резервен защитник" в труда е дадено следното определение: ***резервният защитник*** е лице, упражняващо адвокатска професия, което встъпва в процеса по назначение, в качеството на защитник на обвиняемия, въпреки че последният има защитник-упълномощен или служебен.

НПК предвижда ***три хипотези на участие на резервен защитник***-по *чл. 94, ал. 4, чл. 94, ал. 5* и *чл. 227, ал. 5 от НПК*. При първите две хипотези назначаването на резервен защитник е една правна възможност за прокурора и съда, а при третата е налице задължение за разследващия орган да назначи такъв. Те са разгледани подробно като са изведени предпоставките, при кумулативното наличие на които се назначава резервен защитник.

Участието на резервен защитник в процеса по чл. 94, ал. 4 от НПК е независимо от основанията за задължителна защита по чл. 94, ал. 1 от НПК и е наред с реализирането на защитата на упълномощения защитник. Правомощието на прокурора или съда за назначаването на резервен защитник на обвиняемия е предвидено да може да се упражни само при определени от закона предпоставки, наложени от необходимостта за приключване на делото в разумен срок и се прилага само по дела за тежки престъпления кумулативно с преценката за значението на изключителност на делото да се приключи в разумен срок[24].

Чл. 94, ал. 5 от НПК предвижда в случай, че обвиняемият упълномощи друг защитник, или се откаже от защитник, и едновременно е налице хипотеза на задължителна защита по чл. 94, ал. 1 от НПК и предпоставките по чл. 94, ал. 4 от НПК, назначеният служебен защитник да продължи участието си в наказателното производство като резервен защитник. По отношение на посоченото в закона действие на отказ от защитник, следва да се отбележи, че той има правно значение само, ако е спрямо участвал до този момент договорен защитник, защото отказ от служебен защитник не е възможен. В последния случай може да се иска служебният защитник да бъде заменен с друг, но не и да не участва такъв, защото участието му е обвързано с наличието на хипотеза на задължителна защита, при която отказ е недопустим. Безспорно по всяко време на наказателния процес, обвиняемият, който има назначен служебен защитник, може да упълномощи договорен защитник. В този случай, служебно назначеният защитник преустановява изцяло участието си в наказателния процес, като на негово място защита предоставя договорният защитник. **В хипотезите на абсолютно задължителна защита (чл. 94, ал. 1, т. 1, 2, 3 и 6 от НПК)** обаче

[24] Становище на Върховния касационен съд по к. д. № 10/2010 г.

служебният защитник не преустановява напълно своето участие в процеса, а придобива качеството на резервен защитник, но **само, когато са налице условията на чл. 94, ал. 4 от НПК**[25], т. е. когато **престъплението е тежко** и **участието на такъв се явява от изключително значение за провеждането на производството в разумен срок**. Изключена е възможността резервният защитник да встъпи в пълните права по чл. 99, ал. 1 от НПК и сам да проведе защитата, когато нейният задължителен характер се обуславя от основания по чл. 94, ал. 1, т. 8 от НПК. Това е така, защото разумният компромис в случая на законодателно предвидената възможност подсъдимият да получава правна помощ от лице, което не е избрал сам, е възможен само при гарантиране на неговото право и обезпечаване на неговата възможност за лично участие и лична защита.

Разгледан е чл. 94, ал. 6 от НПК, който създава възможност за участието на резервния защитник в две хипотези. Правата на резервния защитник в случая са разделени на такива, които **не влияят върху същността на защитата** и **такива по същинското ѝ осъществяване**, съгласно чл. 99, ал. 1 от НПК. Първите се упражняват без съгласието му, защото никога не могат да влязат в конфликт с ефективното упражняване на правото на защита, а вторите, именно поради това, по правило винаги се упражняват със съгласието на обвиняемия[26].

Разпоредбата на чл. 227, ал. 5 от НПК следва общата идея на законодателя чрез участието на резервен защитник да се предотврати отлагане на съответните процесуални действия поради неявяване на упълномощения защитник. Чрез тази разпоредба се разширяват възможностите за участие на резервен защитник и при предявяване на разследването, но единствени при наличие на основание по чл. 94, ал. 1 от НПК, независимо от упълномощаване на друг защитник и цели създаване на условия за своевременно приключване на разследването[27].

⚖ ***наказателното производство се провежда по особените правила на Глава 27 от НПК.***

Законът предвижда абсолютно задължителна защита както при предварителното изслушване на страните, така и в производството провеждано по реда на съкратеното съдебно следствие. Задължението на съда да назначи служебен защитник на подсъдимия, ако той няма такъв, винаги трябва да предхожда предварителното изслушване на страните.

При провеждане на съкратено съдебно следствие по реда на т. 1 на чл. 371 от НПК, защитникът-адвокат, като юрист, може да прецени какви изводи би могъл да направи съдът от конкретните протоколи за разпит на свидетели/експертните заключения на вещите лица, и в основата на какъв вид присъда могат да бъдат поставени те: осъдителна или оправдателна. Освен това, подсъдимият няма правни познания и не може да прецени дали действията по разследването са извършени при условията и по реда, предвидени в НПК. Разбира се, съдът ще извърши проверка в тази насока, но щом задължително участие взема и защитник, последният може да насочи вниманието на съда към конкретна експертиза и/или разпит, които са извършени в нарушение на процесуалните правила. Наред с това, подсъдимият може също така грешно да счете, че, ако предприеме действие по съгласие да бъдат ползвани всички или някои от протоколите за разпит на свидетели от досъдебното производство, или експертните заключения от извършените експертизи в досъдебната фаза, това би довело до по-благоприятно за него положение в частта с наказанието, което евентуално му бъде

[25] Институт отворено общество, В помощ на задържания от полицията и на обвиняемия в досъдебното производство, София, 2018, с. 54, 55- https://osis.bg/wp-content/uploads/2018/11/V_pomosht_na_zadarjanija_i_obvinjaemia.pdf, последно посетен на 01.06.2023 г.

[26] Становище на Върховния касационен съд по к. д. № 10/2010 г.

[27] Становище на Българска съдийска асоциация по к. д. № 12/2017 г.

наложи. Последното не е вярно, защото провеждането на съкратено съдебно следствие по чл. 371, т. 1 от НПК не предвижда каквито и да било предварително установени позитивни последици за подсъдимия. За съда не съществува законово задължение да приложи някаква редукция на наказанието и то да бъде в по-нисък размер, само защото производството е проведено по реда на съкратеното съдебно следствие по т. 1 на чл. 371 от НПК. Съдът няма задължение да вземе предвид това като смекчаващо отговорността обстоятелство, а от там това да повлияе на размер на наказанието[28]. Всичко това следва да бъде разяснено на подсъдимия от защитника.

По друг начин стои въпросът със задължителната защита, когато съкратеното съдебно следствие се провежда по чл. 371, т. 2 от НПК. В основата на приложението на чл. 371, т. 2 от НПК е направеното самопризнание от страна на подсъдимия. Той трябва да признае изцяло фактите, изложени в обстоятелствената част на обвинителния акт, като изрично се съгласи да не се събират доказателства за тяхното установяване. Признанието задължително следва да бъде направено в присъствието на защитник, тъй като то е свързано със сериозни правни последици за него. Това служи като гаранция, че след като доброволно и информирано, чрез своя защитник, е предпочел съдебното следствие да бъде съкратено, е длъжен да се съобрази с неговите ограничения, изключващи последващо оспорване на веднъж признатите обстоятелства. Именно с участието на последния, той изразява изричното си съгласие производството да се проведе при съкратено съдебно следствие, след като предварително е запознат от своя защитник с последиците от признаването на фактите, изложени в обстоятелствената част на обвинителния акт.

⚖ ***наказателното производство се провежда по особените правила на Глава 29 от НПК.***

Наличието на защитник в този случай е conditio sine qua non (условие, без което не може) за развитие на производството по реда на Глава 29 от НПК. В противен случай, без негово участие, споразумение не може да бъде постигнато. Това е така, защото при наличие на предпоставките по чл. 381, ал. 2 и 3 от НПК, в рамките на тази диференцирана процедура, преговорите се водят и споразумението се постига между защитата на привлеченото към наказателна отговорност лице и представителят на държавното обвинение, с изричното знание и съгласие на обвиняемия. Идеята на законодателя за задължително участие на защитник-адвокат е свързана с постигане на еднакво професионално ниво на обсъждането за сключване на споразумение[29].

Ролята на защитника при прекратяване на наказателното производство със споразумение е свързано с това, че на обвиняемия следва да бъде обяснено, че при диференцираната процедура, като краен резултат се постига по-благоприятно за него положение по отношение на наказанието, което може да му бъде наложено, ако делото се провежда по общия ред.

В тази диференцирана процедура за предпочитане е защитникът да има богат юридически опит. Изключително ценно за обвиняемия е, след като защитникът се запознае с материалите по делото, да направи собствен анализ на доказателствения материал и да прецени дали по безспорен начин се доказва авторството на деянието и виновното му извършване. Необходимо е, на тази основа, да умее да направи извод в какъв смисъл би могло да бъде решението на съда. На база този извод, следва да формира и своето крайно становище коя процедура е от полза на обвиняемия-дали провеждането на наказателното производство по общия ред, или по Глава 29 от НПК. Тогава, когато защитникът прецени, че обвинението не е доказано по несъмнен и категоричен начин, е необходимо да посъветва обвиняемия производството да се развие по общия ред. И

[28] **Маринова, Г.** *Споразумението в българския наказателен процес*, Сиби, София, 2017, с. 25.
[29] **Раймундов, П**. *Цит. съч.*, с. 308.

обратно, когато след като се запознае с материалите по делото, направи извод за несъмнена доказаност на обвинението, то правният съвет, който следва да даде на обвиняемия е, че в негов интерес е производството да приключи със споразумение[30].

При постигане на споразумение за освобождаване на обвиняемия от наказателна отговорност с налагане на административно наказание НПК, чрез препращащи норми, посочва, че приложение намират правилата на Глава 29 от него, следователно и изискването за абсолютно задължителна защита.

За обвиняемия в чл. 375а, ал. 2 от НПК законодателят предвижда своеобразен „бонус“, който се изразява във възможността за налагане на глоба под минималния размер и за не налагане на кумулативно предвидено наказание. Във връзка с последното е необходимо защитникът да разясни на обвиняемия, че при наличие на материалните и процесуалните предпоставки предвидени в чл. 78а от НК, съдът е задължен да приложи диференцираната процедура на Глава 28 от НПК, която не предвижда такъв бонус и че за него е по-благоприятно чрез споразумение да бъде уговорен такъв.

Необходимостта от задължително участие на защитник е свързана и с това, че той следва да разясни на обвиняемия, че в този случай определението, с което се одобрява споразумението за освобождаване на обвиняемия от наказателна отговорност с налагане на административно наказание няма характера на влязла в сила присъда, а на решение за освобождаване от наказателна отговорност, с което се уговоря налагане на административно наказание. Защитникът следва да изясни на обвиняемия, че различният подход при наказуемостта на дееца не заличава престъпния характер на извършеното деяние и не го превръща в административно нарушение. Наред с това, от особено значение за обвиняемия в случая е защитникът да му разясни какви са последиците, които ще настъпят в неговата правна сфера по отношение на съдимостта при сключване на споразумение, което има за предмет освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание. Важна особеност е това, че лицето, което е освободено от наказателна отговорност по Глава 8 от НК, не се счита за осъждано, за разлика от юридическия статут на осъждан, който той има при споразумение по реда на Глава 29 от НПК. Следва да му бъде разяснено, че в свидетелството му за съдимост, при споразумение, с което е приложено чл. 78а от НК, няма да бъде вписвано, че е осъждан. Това обстоятелство не се сочи, защото той се оказва в положение на изобщо неизвършил престъпление.

4. Глава трета. Условно задължителна защита

Глава трета съдържа три точки. Тя е посветена на хипотезите на условно задължителна защита в наказателния процес, провеждан по общия ред, които са значително по-малко на брой, в сравнение с хипотезите на абсолютно задължителна защита.

Условно задължителна защита е налице, когато:

- ***обвиняемият не владее български език.***

Очертани са **две категории лица**, които попадат в хипотезата на чл. 94, ал. 1, т. 4 от НПК, които са подробно разгледани. Едната категория са обвиняеми чужденци, които не владеят български език, а другата са неграмотни български граждани. Трябва да се държи сметка обаче, че не винаги незнанието на български език от български гражданин се дължи на неграмотност. Възможно е едно лице да е български гражданин, но никога да не е живяло в България и поради това да не разбира български език.

[30] **Маринова, Г.** *Цит. съч,* с. 110-111.

Изразено е мнение, че с цел по-ефективното и ефикасно упражняване на правото на защита на чуждите граждани, би било добре те да бъдат защитавани от адвокати знаещи езика владян от обвиняемия, за да комуникират пълноценно. Това не означава защитникът да придобива и друго процесуално качество (на преводач). Той защитава интересите само на обвиняемия, а преводачът както на обвиняемия да разбере делото, така и на всички други участници, за да могат те да разбират обвиняемия. Следователно от практическа гледна точка е добре чужд гражданин да бъде защитаван от адвокат владеещ езика, който разбира обвиняемият.

Въпросът дали обвиняемият не разбира или не говори български език, респ. степента на владеене, е **фактически**. В труда е застъпено становището, че не владеенето на български език от обвиняемия ***трябва да бъде установено по безспорен начин***. Аргумент в подкрепа на това разбиране е разпоредбата на чл. 395б, ал. 1 от НПК, която предвижда, че съдът и органите на досъдебното производство могат във всяко положение на делото да установяват обстоятелството, че обвиняемият не владее български език. Тук законодателят употребява думата „**установяване**“, а не предполагане. Как може да установи на практика дали едно лице владее български език? Върховният касационен съд е имал повод да посочи, че владеенето на български език в степен, достатъчна за пълноценно участие в процеса се установява **чрез словесен контакт** и **останалите данни по делото**, а не се извежда само от факта, че обвиненото лице е български гражданин. Не следва обаче само поради това, че лицето може да влиза в словесен контакт с останалите да се приеме, че същото е и грамотно. Възможно е едно лице да може да води словесен разговор, но едновременно с това да не може да изразява мислите си в писмен вид и да чете. С оглед на последното трябва да са налице и убедителни данни, че обвиняемият владее български език, не само говоримо, но и писмено.

Независимо от приложения към материалите по преписката, респ. делото документ удостоверяващ степента на образование, което има обвиняемият при всеки конкретен случай е необходима конкретна преценка на ръководно-решаващия орган дали той е грамотен. При наличие на такъв документ е налице **оборима презумпция за владеене на български език**. Възможно е, въпреки че обвиняемият има завършен VII клас удостоверено със свидетелство за основно образование или XII клас удостоверено с диплома за средно образование, същият да не може да чете и да пише на български език. В такъв случай той не владее писмено български език и на практика е неграмотен, което оборва презумпцията за владеене на български език. Обратното също е възможно. Така, грамотен може да бъде и обвиняем с начално образование.

Житейски може да възникне хипотеза, в която едно лице макар да не е посещавало училище и да е без образование, все пак да е грамотно и да владее български език.

⚖ ***интересите на обвиняемите са противоречиви и един от тях има защитник.***

Понятието „противоречиви интереси” на обвиняемите не е изрично дефинирано в НПК. Терминът е легален и законът го употребява, но няма разпоредба, която да съдържа легално определение на израза „противоречиви интереси”. Изложено е, че може да се приеме, че противоречивите интереси представляват несъвпадащи и различни, виждания и разбирания на обвиняемите, най-често свързани с въпроса за тяхната собствена значимост в престъпната дейност. Съществуването на противоречиви интереси и въпросът с осигуряване на защитата на обвиняеми лица е **фактически**.

Направен е подробен анализ на съдебната практика, като в труда са изведени най-често срещаните случаи, водещи до противоречие в интересите, респ. до липса на такова противоречие.

Специално място е отделено на въпроса дали само наличието на съучастие е достатъчно, за да се приеме, че са налице противоречиви интереси. Изразено е мнение, че не следва винаги при извършено деяние в **съучастие**, ако някой от извършителите, подбудителите и помагачите, респ. при **престъпна тълпа**, ако някой от подбудителите, предводителите или участниците в нея, или **престъпна група**, ако някой от организаторите, ръководителите или участниците, има защитник, такъв да следва да бъде осигурен и на останалите, независимо от процесуалното им поведение. За да е налице противоречие в интересите при обвинение за престъпление осъществено от няколко лица, те трябва да заемат различни процесуални позиции на защита. Иначе казано, **самият факт на съучастие, респ. на някоя от особените форми на задружна престъпна дейност (престъпна тълпа, престъпна група), не може и не е достатъчен**, за да бъде направен извод за наличие на противоречиви интереси.

Отделно място е отредено на въпроса обосновава ли a priori извод за липса на противоречиви интереси, обвинение за престъпление извършено в условията на независимо съпричиняване. Дълги години в съдебната практика (включително в тази на ВС) е възприемано, че при **независимо извършителство**, когато един от обвиняемите има защитник, неназначаването на служебен защитник на другия обвиняем не е съществено процесуално нарушение. В практиката от по-ново време обаче се наблюдава обратното становище. Забелязва се трайна тенденция в разбирането, че независимото извършителство, само по себе си не изключва възможността да е налице противоречие в интересите на обвиняемите. Това становище следва да бъде споделено. Няма основание да се приеме, че при независимо съпричиняване не важат *общите положения* касаещи конкретната преценка на органа, на конкретните обстоятелства, във всеки конкретен случай, разписани в т. 6 от Постановление № 6 от 04.05.1978 г. на Пленума на ВС. Както при всяко друго престъпление, при което като обвиняеми са привлечени повече от едно лице, така и тук трябва да бъде направена преценка за наличие на противоречие в интересите на база конкретното развитие на наказателното производство и най-вече-въз основа на процесуалното поведение на съпричинителите и възприетите от тях линии на защита, включително съобразно това дали дават обяснения по обвинението, респ. какви са техните обяснения.

Споделено е изразеното в теорията становище[31], че неправилно съдебната практика приема, че при противоречиви интереси на обвиняемите е **необходима самостоятелна задължителна защита за всеки от тях**, макар **никой от тях няма защитник**. Няма основания да се счита, че обвиняемите са неравнопоставени, като страни в наказателния процес, дори да са налице противоречиви интереси, щом нито един от тях няма защитник.

⚖ ***обвиняемият не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, желае да има защитник и интересите на правосъдието изискват това***

В основата на чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК, стои разбирането, че гражданското общество не може да допусне основни човешки права на обвиняемия да бъдат накърнени поради това, че той е беден и няма средства за защитник.

Назначаването на безплатен служебен защитник е допустимо при наличие на **три предпоставки**: обвиняемият да не разполага със средства за заплащане на адвокат, обвиняемият да е направил изрично искане и интересите на правосъдието да изискват

[31] **Давидкова-Димитрова, Д.** *Цит. съч.*, с. 94.

назначаването на безплатен защитник. Първите две предпоставки са материални[32], а третата е нематериална. Те следва да са налице **кумулативно**. Всички те са разгледани.

Обърнато е внимание на въпроса има ли обвиняемият право на отказ от участието на служебен защитник назначен на основание чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК. Застъпено е, че в основата и прилагането на т. 9 стои волята на обвиняемия. По неговата воля се инициира назначаването на служебен защитник, и пак по негова воля може същата да отпадне. Правото на обвиняемия да поиска служебна защита по чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК поражда задължение за осигуряването ѝ от страна на органа по ръководство и решаване на делото в съответния процесуален стадий, само при кумулативното наличие на три предпоставки. Отсъствието на която и да е от трите предпоставки не поражда правните последици за задължителна защита. Още повече, когато обвиняемият изразява ясно и недвусмислено волята си, че ще се защитава сам в производство, без участието на служебен защитник. **С упражняване на правото на отказ от служебна защита, отпада и едното от кумулативно изискуемите основания по т. 9-обвиняемият да желае служебна защита**. Следователно, манифестирайки волята си да се защитава сам, последваща първоначалното му желание да има назначен служебен защитник в производството, той упражнява правото си на отказ от служебна защита по чл. 96, ал. 1 от НПК.

5. Заключение

Последната част от дисертационния труд озаглавена „Заключение“ съдържа обобщение на резултатите от изследването, синтезирано са посочени научните приноси и достижения и са изведени направените в труда предложения de lege feranda.

III. НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Настоящото научно изследване, посветено на института на задължителната защита на обвиняемия в наказателния процес, е първото задълбочено такова в българската наказателнопроцесуална доктрина. Доктринерното разработване на представата за този институт представлява принос както за теорията, така и за практиката. В него се изясни правната същност на задължителната защита и особеността на всяко едно от отделните основания, при наличието на които защитата от защитник-адвокат в наказателния процес се явява задължителна. То предоставя възможност за правилното схващане най-вече на хипотезите на задължителна защита. Анализът на действащата правна уредба, която има отношение към задължителната защита, показа сегашното положение на посочения институт, проблемите, които се срещат в практиката и начините за преодоляването им, като са потърсени възможности за подобряване на правната му регламентация.

Въз основа на това са направени изводите за промени или усъвършенстване на законодателството, чрез последващи изменения и допълнения в НПК, в материята уреждаща задължителната защита на обвиняемия. В това се изразява и научната новост на настоящия труд, в резултат на което са направени изложените по-долу заключения за тяхното значение.

Направеното изследване има редица научни приноси и достижения, които позволяват да бъдат направени следните изводи:

- Изведени са основните характеристики на задължителната защита.

[32] **Рябцева Е.В.** *Формы бесплатной юридической помощи в международном праве и практике зарубежных стран*, EURASIAN 6 (13) 2014 advocacy, с. 22, СЗ РФ. – 2001. – № 2. – с. 163.

- Направено е разделение на задължителната защита по видове въз основа на различни критерии.
- Направена е систематизация и се извежда видът на защитата (абсолютна или условна) на всяка една от отделните хипотези на задължителна защита.
- Дава се теоретична дефиниция на основните понятия: защитник, резервен защитник, задължителна защита, както и на редица други свързани с отделните хипотези на задължителна защита.
- Подлага се на анализ Тълкувателно решение № 4 от 19.02.2010 г. по тълк. д. № 4/2009 г., ОСНК на ВКС и се изразява становище по разглеждания в него проблем.
- Извеждат се най-честите нарушения свързани със задължителната защита.
- Проследява се в исторически план развитието на нормативните разпоредби уреждащи хипотезите на задължителна защита.
- Съставя се примерен и неизчерпателен списък на физическите недостатъци, които могат да бъдат пречка лицето да се защитава само.
- Съставя се примерен и неизчерпателен списък на психически недостатъци, които са пречка лицето да се защитава само.
- Достига се до извод, че въпреки липсата на изрична законова разпоредба, органът на досъдебното производство, респ. съдът, следва по свой почин, да отстрани защитника от наказателното производство, когато чрез института на изменение на обвинението от такова за престъпление, което предвижда лишаване от свобода не по-малко от десет години или друго по-тежко наказание, се преминава към обвинение за престъпление, което не предвижда такова тежко наказание и предпоставките за задължителна защита по чл. 94, ал. 1, т. 3 от НПК отпаднат.
- Направена е категоризация на лицата, които могат да се ползват от хипотезата на чл. 94, ал. 1, т. 4 от НПК.
- Направена е категоризация на лицата, които могат да се ползват от хипотезата на чл. 94, ал. 1, т. 6 от НПК.
- Направен е анализ на сравнително новата в българския наказателен процес процесуална фигура на резервния защитник, като се достига до извод, че в някои случаи тя касае абсолютно задължителна защита, а в други до „нетипичен“ случай на абсолютно задължителна такава.
- Систематизирани са най-честите хипотези водещи до противоречие в интересите на обвиняемите, респ. до липса на такова противоречие.

На основата на проученото положение на доктрината, съдебната практика и правна уредба на спецификите на отделните хипотези на задължителна защита, се достигна до необходимостта от следните предложения *de lege ferenda* към законодателя:

- Предлага се да бъде съставен списък с дежурни служебни адвокати, включени в Националния регистър за правна помощ, които да указват правна помощ на обвиняем привлечен по реда на чл. 219, ал. 2 от НПК при наличие на хипотеза на задължителна защита. Така, следва да бъде създадена нова алинея 5 на чл. 29 от ЗПП, която да предвижда следното: „Адвокатският съвет изготвя и поддържа списък на защитници, които да оказват незабавно правна помощ на привлечения като обвиняем по реда на чл. 219, ал. 2 от НПК, при наличие на някоя от хипотезите на чл. 94, ал. 1 от НПК“. В този смисъл редакция следва да претърпи и чл. 219, ал. 2 като се допълни, чрез създаване на изречение второ, което да предвижда, че „Разследващият орган може да привлече лицето като обвиняем и със съставянето на протокола за първото действие по разследването срещу него, за което докладва на прокурора. При наличие на хипотеза на чл. 94, ал. 1 от НПК, разследващият орган предявява протокола от първото действие по

разследването, с което привлича лицето като обвиняем, и му назначава защитник от списък на защитници, които оказват незабавно правна помощ.“

⚖ Прави се предложение чл. 94, ал. 1, т. 1 от НПК да бъде допълнен със следното съдържание: „Участието на защитник в наказателното производство е задължително, когато: 1. обвиняемият е непълнолетен, до неговото окончателно приключване“.

⚖ Намира се за несправедливо предвиждането на служебен защитник само за престъпления, за които предвиденото в закона наказание лишаване от свобода е минимум 10 години или друго по-тежко наказание, съществено намалява броя на делата, по които обвиняемият има право на служебен защитник, ако не е упълномощил защитник. Така, дела за тежки престъпления, при които може да се наложи наказание лишаване от свобода за дълъг период от време, са извън обхвата на задължителната защита по чл. 94, ал. 1, т. 3 от НПК. Предвид това чл. 94, ал. 1, т. 3 от НПК следва да бъде изменен по следния начин: участието на защитник в наказателното производство е задължително, когато: „делото е за престъпление, за което се предвижда лишаване от свобода не по-малко от *пет* години или друго по-тежко наказание“.

⚖ За по-правилно се намира по отношение на обвиняем чужденец, който не владее български език да се уреди хипотеза на абсолютно задължителна защита от защитник-адвокат. Само така биха били гарантирани в най-пълна степен неговите права. По отношение на такъв обвиняем следва чл. 94, ал. 1, т. 4 от НПК да се изключи от приложното поле на чл. 94, ал. 2 от НПК.

⚖ Намира се за резонно по отношение на вида на защитата по чл. 94, ал. 1, т. 8 от НПК, която поначало е абсолютно задължителна, да бъде законодателно предвидено едно изключение, при което защитата да бъде условно задължителна. Изключението следва да касае случаите, когато е повдигнато обвинение за престъпление, за което се предвижда единствено наказание без лишаване от свобода. Предлага се законодателят да предвиди в случаите, когато е повдигнато обвинение за престъпление, за което не се предвижда наказание лишаване от свобода, макар обвиняемият да отсъства, ако изрично заяви, че не желае неговите права и законни интереси да бъдат защитавани от защитник-адвокат, защитата да е условно задължителна. Законодателят може de lege ferenda да предвиди възможност при изрично изразена воля на обвиняемия, че не желае да бъде защитаван от защитник, в делото провеждано в негово отсъствие за престъпление, за което се предвижда единствено наказание без лишаване от свобода, то такъв да не бъде назначаван. С оглед на това в чл. 94 от НПК следва да бъде създадена нова алинея 3, а сегашната ал. 3 да стане ал. 4, която да гласи следното „*В случаите на ал. 1, т. 8 участието на защитник не е задължително при обвинение за престъпление, за което се предвижда единствено наказание без лишаване от свобода, ако обвиняемият заяви, че не желае да има защитник”*. В този смисъл редакция следва да претърпи и чл. 96, ал. 1 от НПК, като се допълни със следното съдържание „*Обвиняемият може във всеки един момент на производството да се откаже от защитник, освен в случаите на чл. 94, ал. 1, т. 1-3, 6, и 8 в случаите, когато за извършеното престъпление се предвижда наказание лишаване от свобода или друго по-тежко наказание”*.

⚖ Предлага се явяващият се в производството провеждано по реда на Глава 29 от НПК, защитник-адвокат да има минимален юридически стаж, поради което чл. 381, ал. 1, изр. 2 от НПК трябва да претърпи следната редакция: „… Когато обвиняемият не е упълномощил защитник, по искане на прокурора съдия от съответния първоинстанционен съд му назначава защитник, *който има не по-малко от пет годишен юридически стаж*, с когото прокурорът обсъжда споразумението“. В този смисъл редактиран трябва да бъде и чл. 384, ал. 2 по следния начин: „Съдът назначава

защитник на подсъдимия, *който има не по-малко от пет годишен юридически стаж*, когато той сам не е упълномощил“.

⚖ Намира се за несправедливо разрешението на законодателя при наличие на хипотеза на абсолютно задължение за участие на защитник и невъзможност за отказ от обвиняемия от такъв, обвиняемият да бъде осъждан да заплати адвокатско възнаграждение. На още по-силно основание това важи и в хипотезата на непълнолетен обвиняем, ако е непълнолетен и към момента на постановяване на осъдителна присъда. Така, чл. 189, ал. 3 от НПК следва да бъде изменен по следния начин: Когато подсъдимият бъде признат за виновен, съдът го осъжда да заплати разноските по делото, включително адвокатското възнаграждение и другите разноски за служебно назначения защитник единствено в хипотезите на чл. 94, ал. 1, т. 4 и 5, както и разноските, направени от частния обвинител и гражданския ищец, ако са направили такова искане. Когато осъдените са няколко, съдът определя частта, която всеки от тях трябва да заплати.

⚖ Намира се за необходимо въвеждане на нови хипотези на задължителна защита:

На първо място, когато делото е за престъпление извършено в условията на повторност или опасен рецидив.

На второ място, при наличие на самопризнание от страна на обвиняемия, извън хипотезите на приключване на наказателното производство със споразумение и при провеждане на съкратено съдебно следствие по реда на чл. 371, т. 2 от НПК.

На трето място, когато съответният прокурор е направил искане за възобновяване на наказателно дело за утежняване на наказателноправното положението на осъдения/оправдания или на лицето спрямо, което наказателното производство е прекратено.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

⚖ **Нанова, А.** *„Задължителна защита на лице, обвинено в престъпление, за което се предвижда лишаване от свобода не по-малко от десет години или друго по-тежко наказание”*, Сборник с доклади от XII национална конференция на докторантите в областта на правните науки (2022 г.)

⚖ **Нанова, А.** *„Правна помощ на обвиняем, страдащ от физически или психически недостатъци, които му пречат да се защитава сам”*, Сборник с доклади от XI национална конференция на докторантите в областта на правните науки (2021 г.)

⚖ **Нанова, А.** *„Правна помощ на непълнолетен обвиняем”*, Сборник с доклади от X национална конференция на докторантите в областта на правните науки (2020 г.)